

BÍP BỌM BẢNG THỐNG KÊ

HOW TO LIE WITH STATISTICS

Copyright © How to Lie with Statistics 1954, 1982 by Darrell Huff and Irving Geis

Illustrations copyright © Mel Calman, 1973

Translation copyright © 2025, Alpha Books

All rights reserved.

BỊP BỌM BẰNG THỐNG KÊ:

Những bài học vỡ lòng về thống kê và nghệ thuật bóp méo dữ liệu

Bản quyền tiếng Việt © Công ty Cổ phần Sách Alpha, 2025

Alpha Books - Better Knowledge, Better Success

Thương hiệu sách Quản trị kinh doanh số 1 thị trường

Alpha Books không chỉ xuất bản sách – chúng tôi đồng hành kiến tạo tri thức quản trị và kinh doanh, khơi dậy nội lực Việt từ tinh hoa thế giới

Không phần nào trong xuất bản phẩm này được phép sao chép hay phát hành dưới bất kỳ hình thức hoặc phương tiện nào mà không có sự cho phép trước bằng văn bản của Công ty Cổ phần Sách Alpha. Chúng tôi luôn mong muốn nhận được những ý kiến đóng góp của quý vị độc giả để sách ngày càng hoàn thiện hơn.

Biên mục trên xuất bản phẩm của Thư viện Quốc gia Việt Nam

Huff, Darrell

Bịp bợm bằng thống kê = How to lie with statistics : Những bài học vỡ lòng về thống kê và nghệ thuật bóp méo dữ liệu / Darrell Huff ; Minh họa: Mel Calman ; AB dịch. - H. : Thế giới ; Công ty Sách Alpha, 2026. - 188 tr. : hình vẽ ; 21 cm

ISBN 978-632-02-0836-4

1. Thống kê

519.5 - dc23

TGH0274p-CIP

Góp ý về sách, liên hệ về bản thảo và bản dịch: publication@alphabooks.vn

Liên hệ hợp tác về nội dung số: chuyendoiso@alphabooks.vn

Liên hệ hợp tác xuất bản & truyền thông trên sách: htxb@alphabooks.vn

Liên hệ dịch vụ tư vấn, đại diện & giao dịch bản quyền: copyright@alphabooks.vn

DARRELL HUFF

Với tranh minh họa của Mel Calman

BÍP BỌM BẰNG THỐNG KÊ

HOW TO LIE WITH STATISTICS

Những bài học
vỡ lòng về thống kê
và nghệ thuật
bóp méo dữ liệu

HỘI ĐỒNG CỐ VẤN XUẤT BẢN

Đoàn Đức Thuận - Phó Viện trưởng
Viện Nghiên cứu Chiến lược Thương hiệu
và Cạnh tranh (BCSI)

Trần Hồng Quang
CEO HQBC Consulting & Investment

Phan Minh Thu
Chuyên gia Phát triển Thương hiệu
Trưởng ban Nội dung CSMO miền Bắc

Nguyễn T. Quỳnh Trang
Phó Chủ tịch CSMO

Lê Quốc Vinh
Chủ tịch LeBros

Nguyễn Đình Thành
Đồng sáng lập Elite PR School

Lê Hồng Phúc - Phó Chủ tịch Hội
các Nhà QTĐN Việt Nam
Chủ tịch CLB Nhân sự Việt Nam

Nông Vương Phi
CEO Công ty Phi&P

Nguyễn Cảnh Bình
Chủ tịch HĐQT Alpha Books

ĐỘI NGŨ TRIỂN KHAI ALPHA BOOKS

Phụ trách sản xuất: Bùi Hà - Đặng Ly
Điều phối viên: Đặng Ly
Thiết kế bìa: ducchien_
Trình bày: Mỹ Mây

Thư ký xuất bản: Thủy Nguyễn
Bản quyền: Xuân Hồng
Phụ trách marketing: Chu Đức Tấn

Alpha Books không chỉ xuất bản sách – chúng tôi đồng hành kiến tạo tri thức
quản trị và kinh doanh, khơi dậy nội lực Việt từ tinh hoa thế giới

*Tặng vợ tôi,
vì những lý do phù hợp nhất.*

Đừng trở thành một tiểu
thuyết gia – hãy là một nhà
thông kê, nhiều đất cho trí
tưởng tượng hơn nhiều.

Tranh minh họa
của Mel Calman

MỤC LỤC

Dùng số liệu để lừa người.....	9
Giới thiệu.....	14
01 Mẫu với Thiên lệch Cố hữu.....	19
02 Trung bình được lựa chọn khéo léo.....	43
03 Ở đây chẳng có những con số nho nhỏ đâu.....	55
04 Âm ỉ cả lên dù thực ra chẳng có chuyện gì.....	79
05 Biểu đồ gây sốc.....	87

06	Bức tranh một chiều.....	95
07	Con số liên hệ khiên cưỡng	107
08	Ngụy biện Post Hoc tái diễn	125
09	Làm thế nào để thao túng bằng thống kê	139
10	Cách phản biện một số liệu thống kê	161

Dùng số liệu để lừa người

Người ta vẫn nói, con người về cơ bản chia thành hai nửa: nửa mê số liệu, nửa thích chuyện trò, và hai nửa này không ngừng ngăn ngại về nhau. Thật khó để nói thứ gì quan trọng hơn trong đời sống của chúng ta hiện nay: dữ liệu hay câu chuyện.

Hãy hình dung một buổi thuyết trình gọi vốn đầu tư, nếu người ta chỉ dùng những lời lẽ hay ho để thuyết phục nhà đầu tư kiểu “Chúng tôi sẽ thay đổi thế giới”, liệu có ai chịu rút hầu bao? Hoặc nếu bản thuyết trình chỉ toàn những con số, liệu có ai đủ tỉnh táo để theo dõi đến phút cuối cùng?

Hơn bao giờ hết, câu chuyện và dữ liệu bổ sung cho nhau, tạo nên bản hòa ca vừa hấp dẫn vừa thuyết phục với tất cả mọi người. Và thế là thống kê bước lên sân khấu như một ngôi sao. Năm trước chúng ta đạt X, năm nay đạt Y, tăng Z phần trăm, biên lợi nhuận cải thiện thế này, vì vậy, năm tới chúng ta sẽ chạm đến

một chân trời rực rỡ khác... thật là đầy thuyết phục, phải không?

Thực ra, thống kê không phải đợi đến khi có PowerPoint mới ra đời. Người ta cho rằng nó đã manh nha từ các nền văn minh cổ đại, ít nhất từ cuối thế kỷ 5 trước Công nguyên. Đến thế kỷ 18, nó mới bắt đầu “kết thân” chặt chẽ hơn với số học và lý thuyết xác suất. Thuở ban đầu, thống kê chủ yếu phục vụ việc quản lý quốc gia: đếm dân, tính thuế, ước lượng lương thực, nói gọn lại là để nhà nước biết mình đang có bao nhiêu người và bao nhiêu tiền. Rồi dần dần, phạm vi ứng dụng của thống kê phình to, gần như chạm đến mọi lĩnh vực.

Ngày nay, nơi nào có quyết định, nơi đó có thống kê: từ kinh tế, quản trị kinh doanh đến y tế, dân số và quản lý nhà nước. Tương lai của thống kê lại càng tươi sáng hơn khi gắn liền với Big Data và AI: không chỉ mô tả quá khứ, mà còn dự báo tương lai, thậm chí tự động ra quyết định – nghe thật là nguy hiểm!

Nhưng trước khi đến đó, chúng ta cần phải có những kiến thức nền tảng về thống kê đã. Và đó chính là lý do chúng tôi muốn giới thiệu cuốn *How to Lie with Statistics* của Darrell Huff, xuất bản năm 1954.

Huff không phải là một nhà thống kê, ông là một nhà báo, vì vậy ông đã chọn một lối tiếp cận

đơn giản, dễ hiểu để giới thiệu kiến thức nền tảng về thống kê đến độc giả đại chúng. Được viết bằng văn phong dí dỏm, cuốn sách chỉ ra cách người ta có thể “uốn cong” thống kê thế nào, diễn giải sai lệch số liệu ra sao, từ đó rút ra những kết luận có vẻ rất hợp lý, nhưng thực ra là sai bét.

Trong thập niên 1960 và 1970, cuốn sách trở thành giáo trình nhập môn về thống kê cho nhiều sinh viên đại học. Tính riêng bản tiếng Anh, nó đã được bán hơn một triệu rưỡi bản, trở thành một trong những cuốn sách thống kê bán chạy nhất mọi thời đại.

Hơn 70 năm kể từ lần xuất bản đầu tiên, cuốn sách vẫn giữ nguyên sức hút. Bằng lối viết hóm hỉnh, những ví dụ sinh động và khả năng “bóc phốt” biểu đồ một cách duyên dáng, Huff giúp chúng ta vượt qua nỗi sợ con số (nếu có), thậm chí còn biết dùng nó một cách thuyết phục nữa.

Chúng tôi hy vọng sau khi đọc xong, bạn sẽ tự tin hơn khi đối diện với bảng số liệu, không còn bị dắt mũi bởi những biểu đồ “cắt đáy” hay những phần trăm nghe rất kêu. Và tất nhiên... xin đừng dùng những chiêu trong sách để đi lừa người khác (ít nhất là đừng để chúng tôi biết).

12 ✦ BỊP BỢM BẢNG THỐNG KÊ

Mời bạn cùng khám phá những mảnh khóc thống kê đã “dắt mũi” chúng ta bấy lâu nay, và có những giây phút vui vẻ trong hành trình ấy.

Công ty Cổ phần Sách Alpha

“Có ba loại dối trá: dối trá, dối trá trắng trợn, và thống kê.” – Benjamin Disraeli

“Tư duy thống kê rồi sẽ trở nên cần thiết cho vai trò công dân hiệu quả, cũng như khả năng đọc và viết.”
– H. G. Wells

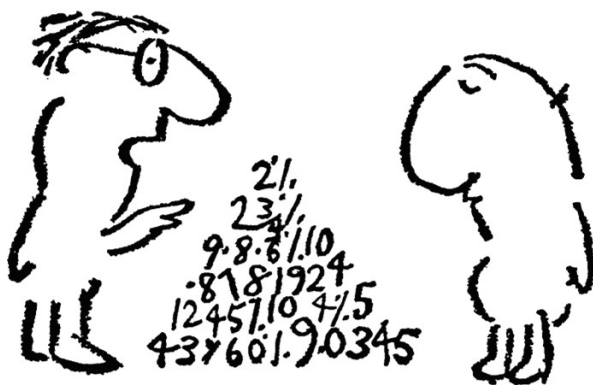
“Không hẳn những điều ta không biết mới khiến ta rắc rối. Chính những điều ta tưởng mình biết nhưng lại không chính xác, mới gây họa.” – Artemus Ward

“Những con số tròn trĩnh luôn luôn sai.” – Samuel Johnson

“Tôi có một đề tài tuyệt vời [thống kê] để viết, nhưng lại cảm nhận sâu sắc sự bất lực về văn chương của mình trong việc làm cho nó trở nên dễ hiểu mà không phải hy sinh tính chính xác và sự chặt chẽ.” – Francis Galton

Tôi có thể cho anh xem
mấy cái thông kê ngẫu nhiên
rẻ tiền này...

⋮

Giới thiệu

Trước nguy cơ các đơn vị đo lường cổ kính, đáng kính và quen thuộc như inch, feet¹ hay pound² của xứ sở sương mù sắp sửa bị cho ra rìa, những người thực hiện cuộc thăm dò của Gallup đã tò mò tự hỏi rằng

---

1. Đơn vị đo độ dài phổ biến ở Anh, lần lượt tương đương với 2,54 cm và 30,48 cm. (Chú thích của Ban Biên tập tiếng Việt – BBT. Từ đây về sau, các chú thích không có ghi chú gì thêm đều là của BBT.)

2. Đơn vị đo trọng lượng phổ biến ở Anh, tương đương khoảng 0,454 kg. Để ủng hộ kết luận của tác giả là hệ mét kém phổ biến hơn hệ đo phổ biến ở Anh (inch, feet, dặm...), trong cuốn sách này chúng tôi xin được giữ nguyên những đơn vị đo kiểu Anh này.

liệu hệ mét – thước đo thay thế hiện đại ấy – được dân tình biết đến rộng rãi thế nào. Họ làm một cuộc khảo sát bài bản theo kiểu truyền thống và rồi tá hỏa khi phát hiện ra rằng ngay cả trong số những nam thanh nữ tú từng ngồi trên giảng đường đại học, vẫn có đến 33% chưa từng nghe nói đến cái gọi là hệ mét.

Một tờ báo phát hành ngày Chủ nhật cũng nhảy vào cuộc chơi, làm hẳn cuộc thăm dò riêng và hồ hởi công bố tới 98% độc giả của mình nằm lòng hệ mét. Tờ báo này không quên vỗ ngực tự hào rằng điều này chứng minh độc giả của họ “hiểu biết hơn hẳn” so với công chúng nói chung.

Làm cách nào hai cuộc thăm dò lại cho ra kết quả khác nhau một trời một vực như vậy?

Chuyện là các nhà phỏng vấn của Gallup đã cẩn thận chọn lọc và tiếp cận một nhóm mẫu đại diện thật sự cho công chúng. Còn bên phía tờ báo, có vẻ vừa hồn nhiên vừa tiết kiệm khi quyết định dựa vào mấy phiếu khảo sát do độc giả tự cắt, tự điền rồi tự gửi về bằng đường bưu điện.

Không khó để đoán rằng đa số độc giả không rành về hệ mét hẳn chẳng mặn mà gì với mấy con số hay tờ phiếu ấy; thế là họ đã tự loại mình ra khỏi cuộc thăm dò bằng cách chẳng thèm cắt phiếu và tham gia. Việc họ tự động rút lui trong im lặng đã tạo ra

một thứ mà dân thống kê gọi là mẫu thiên lệch, tức là nhóm khảo sát không còn đại diện đúng cho toàn thể – chính cái kiểu đã đẩy người ta đến hàng loạt kết luận sai bét suốt nhiều năm qua.

Vài mùa đông trước, cả chục nhà điều tra độc lập đã đua nhau tung ra các báo cáo về thuốc kháng histamin¹. Báo cáo nào cũng khẳng định việc thuốc giúp giảm cảm lạnh thấy rõ. Cả ngành quảng cáo như mở hội, người tiêu dùng thì đổ xô mua sắm, tạo nên một cơn sốt thuốc men đúng nghĩa. Thật ra mọi thứ chỉ dựa vào một tia hy vọng bên bí và một kiểu cố tình không muốn nhìn nhận sự thật đã rõ ràng từ bao lâu nay. Như Henry G. Felsen, một tay hài hước và chẳng liên quan gì đến ngành y, từng châm biếm đây chất đời rằng nếu bạn điều trị đúng cách, cảm lạnh sẽ hết trong bảy ngày; còn để yên, thì nó cũng tự khỏi trong một tuần.

Câu chuyện đó cũng na ná với nhiều điều chúng ta từng đọc hay nghe. Máy con số trung bình, những mối liên hệ, xu hướng và biểu đồ không phải lúc nào cũng logic như vẻ bề ngoài. Có khi đằng sau nó là cả một núi phức tạp, mà cũng có khi chẳng có gì đáng kể.

---

1. Thuốc kháng histamin (antihistamines) là nhóm thuốc ức chế tác động của histamin – chất trung gian gây dị ứng trong cơ thể.

Ngôn ngữ thống kê, thoạt nghe thì khá ngẫu trong một nền văn hóa tôn sùng dữ kiện, nhưng thực tế lại bị tận dụng để giật tit, phóng đại, đánh lừa cảm nhận hoặc đơn giản là làm cho mọi thứ trở nên quá đơn giản đến mức sai bét. Các phương pháp thống kê và thuật ngữ liên quan thực ra rất cần thiết khi báo cáo dữ liệu về xu hướng kinh tế-xã hội, tình hình kinh doanh, thăm dò dư luận hay điều tra dân số. Nhưng nếu thiếu đi những người viết trung thực và hiểu biết cũng như những độc giả biết phân biệt thật giả, kết quả cuối cùng chỉ là một mớ chữ vô nghĩa.

Trong các bài viết phổ biến về khoa học, thống kê bị lạm dụng đến mức lấn át cả hình ảnh người hùng áo trắng đang cặm cụi làm thêm giờ mà không được trả thêm lương trong phòng thí nghiệm lò mờ. Giống như việc tô tí son, điểm chút phấn, thống kê có thể khiến những sự thật trần trụi nhất trở nên lộng lẫy đến độ khó mà nhận ra. Một con số được gói ghém khéo léo còn lợi hại hơn cả lời nói dối trắng trợn kiểu Hitler; bởi nó đánh lừa người ta, nhưng chẳng ai quy trách nhiệm được cho nó cả!

Cuốn sách này là một dạng cấm nang nhập môn về các mảnh khoe thống kê, hay nói trắng ra là những chiêu trò để lừa người. Nghe thì giống một sổ tay nghề dành cho giới lừa đảo, nhưng tôi xin được

thanh minh giống như một tay trộm đã “rửa tay gác kiếm”, rằng việc viết hồi ký của tên trộm ấy nào có khác gì mở lớp cao học dạy cách phá khóa và bước đi không tiếng động đâu, nhưng bọn lưu manh đã biết hết mách rồi, vậy thì người đảng hoàng chúng ta buộc phải học để còn biết đường mà tránh chứ.